

ДОРОТЕЯ САМІЙЛІВНА ЦВЕЙБЕЛЬ – «БАБУСЯ» ДОНЕЦЬКОЇ АРХЕОЛОГІЇ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ СЮЖЕТ

Д. О. Лашко, Р. О. Литвиненко

Анотація. Стаття присвячена історіографії «бабусі» донецької археології – Дороті Самійлівни Цвейбель, її внеску в дослідження кам'яної доби Донбасу. Сьогодні її наукові напрацювання у вивченні цієї проблематики є значущими для сучасних дослідників.

Ключові слова: Доротея Цвейбель, Донбас, Донецький університет, археологія, кам'яний вік, історіографія.

Рис. 1. Доротея Самійлівна Цвейбель

Вступ. Сьогодні дослідження Донеччини є одним із вагомих аспектів вивчення культурної спадщини України. Одною з визначних дослідниць на теренах Донбасу, безумовно, є Доротея Самійлівна Цвейбель. Фахівці у галузі первісної історії, високо оцінюючи результати виконаних під її керівництвом розкопок, по-доброму називали її «бабусею» донецької археології, адже вона була першою, хто запровадив археологію в Донецькому університеті (тодішньому Сталінському педінституті) [4, с. 202]. Її наукові роботи і зараз є актуальними серед дослідників палеоліту Сходу України. Попри те, що Дороті Самійлівні присвячено кілька мемуарних нарисів, вони не вичерпують повністю теми щодо цієї цікавої особистості [2]. Зокрема, через кілька десятиріч після відходу з життя такої яскравої особистості особливого значення набувають спогади про неї, які авторам вдалося зібрати, спілкуючись із колишніми студентами, а тепер викладачами і співробітниками Донецького національного університету імені Василя Стуса. Тому пропонується розглянути її життєвий шлях від молодої викладачки Одеського університету до метра Донецької археології.

Основна частина. Доротея Самійлівна Цвейбель – історик, археолог, старший викладач Донецького державного університету. Народилась вона 15 лютого 1917 року в Одесі. В цьому ж місті вступила на історичний факультет Одеського університету, захистивши на відмінно диплом із теми «Історія Стародавнього Світу». Від початку окупації німецькими військами Одеси Доротея Самійлівна евакуювалась до Туркменії, звідки розпочинається її шлях викладача та навчання на аспірантурі [3, с. 5].

У 1944 році переїжджає до м. Сталіно (нині Донецьк) і стає викладачем кафедри стародавньої історії тодішнього Сталінського педагогічного інституту. Від 1945 року Доротей Цвейбель обійняла посаду старшого викладача. Вона читала лекції з «Основ археології» та спеціального курсу «Кам'яний вік Донбасу» [1]. Доротей Самійлівна запровадила археологію в Сталінському педінституті, заснувала музей археології при інституті в докафедральний період [4].

Протягом 1960-х років Доротей Самійлівна виступала на засіданні Сектора палеоліту Ленінградського відділення Інституту археології Академії наук СРСР, на XII науковій конференції Інституту археології АН УРСР і на конференції в Керчі, де розповіла про зроблені нею відкриття – про пам'ятки кам'яного віку, виявлені на Донеччині, зокрема про найдавніші кремнієві виробки біля с. Широке Амвросіївського району Донецької області і кремнеобробні майстерні на околиці м. Краматорська. До того ж вона зробила великі відкриття неподалік м. Артемівська (Бахмута) – знайшла низку крем'яних каменоломень відкритого типу у с. Іванівське (Красне) Артемівського району, сліди видобутку кременю в Слов'янському (гора Карачун), Костянтинівському (балка Рідкодуб) і Лиманському (Закітне) районах. Протягом 1970–1980-х років Доротей Самійлівна продовжувала вивчати стоянки доби палеоліту й мезоліту.

Під час польового сезону 1960 року окремих археологічних загін Донецького педінституту під керівництвом Доротей Цвейбель виявив велику палеолітичну стоянку. На лівому березі річки Осикова (притока Вовчої) біля села Олександрівки Мар'їнського району Донецької області студенти зібрали понад 500 крем'яних знарядь праці і заготовок зі слідами обробки. Серед цих знахідок зазначено 400 екземплярів, віднесених до епохи муст'є [2, с. 54–55]. Усі вони вкриті білою патиною, що утворюється на поверхні кременю внаслідок впливу різноманітних руйнівних сил природи. Серед знарядь праці переважають скребли в різних варіаціях, невеликі скребки, листовидні вістря, мініатюрні рубильця тощо. Тут же відмічається дуже велика кількість бросового матеріалу – уламків, відщепів. У техніці виготовлення знаряддя переважно використовувалась обробка виробів із двох сторін [7].

Особливе значення в дослідженнях Доротей Самійлівни належить муст'єрській стоянці біля с. Білкузьминівка Костянтинівського району – пам'ятці середнього палеоліту, пов'язаній із неандертальцями, де була знайдена специфічна крем'яна індустрія т. зв. зубчастого муст'є. Вона присвятила цій знахідці дві статті та повідомлення на XIII науковій конференції Інституту археології АН УРСР у 1960 році в Києві та на Всесоюзній археологічній конференції за підсумками польових досліджень, що відбувалися 1970 року у Тбілісі. Згодом Доротей Самійлівна неодноразово поверталася до оригінальних матеріалів Білкузьминівки. Однак інтерес Д. С. Цвейбель не обмежувався вивченням конкретних пам'яток кам'яної доби, її перу належать роботи з історії відкриттів найдавніших стоянок Донецького краю, а також присвячені персоналіям археологів-дослідників Донеччини – М. О. Макаренку та М. В. Сибільову. Доротей Самійлівна є однією з перших, хто сприяв відновленню доброго імені М. О. Макаренка, репресованого у 1930-ті роки. Вона виступала на конференціях із доповідями, присвяченими пам'яті В. О. Городцова і В. М. Євсєєва [3].

Список опублікованих Доротей Самійлівною наукових праць налічує 22 позиції. Серед найбільш значущих публікацій можна виділити такі: «Новые данные о памятниках каменного века в Донецкой области» (1962), «Древние кремневые выработки близ Амвросиевки» (1966), «Древние кремнеобрабатывающие мастерские на окраине города Краматорска» (1968), «Древние кремневые выработки у с. Широкое в Донбасе» (1970), «Муст'єрское местонахождение у с. Александровка» (1970), «Стоянка с “зубчатым муст'є” у с. Белокузьминовка на Донеччине» (1971), «Ашельское рубило, найденное в Макеевке» (1971), «Рассказы о каменном веке» (1978), «Біфас із Макіївки» (1979), які так чи інакше розкривають тематику дослідження та дослідників кам'яної доби [3, с. 7–8].

Насамперед Доротей Самійлівна – не тільки археолог, а ще викладач і людина з доброю душею. Зі спогадів студентів: «Ціную і поважаю Доротей Самійлівну Цвейбель – вона в нас викладала історію давньої Греції, неперевершена жінка з родзинкою, викладачка, що не шкодувала ні сил, ні часу для своїх учнів, ділилася своїм життєвим досвідом і тонким одеським гумором», – згадує Марина Литвиненко [6].

«Крім цього згадаю цікавий епізод, пов'язаний з ініціативою Юрія Полідовича звернутись до нашої улюбленої викладачки Д. С. Цвейбель, яка невдовзі збиралась залишити університет,

факультативно почитати нам її авторський спецкурс “Кам’яний вік Донбасу”, що його слухали всі попередні потоки студентів-археологів. Доротея Самійлівна люб’язно погодилась і після занять читала свої лекції трьом зацікавленим студентам – Полідовичу, Кравцю й Литвиненку, яких зазвичай пригощала принесеними з собою яблуками, бо ми в такому ритмі навчального процесу залишалися без обіду» – згадує Роман Литвиненко [5].

Висновки. Отже, Доротею Самійлівну Цвейбель сміливо можна назвати «бабусею» донецької археології, адже її фундаментальні напрацювання в області кам’яної доби Донбасу та майстерність викладання археології в університеті не мають права бути знищеними в історіографії українських дослідників. Вона належить до когорти людей, які виховали не одне покоління відомих археологів, які продовжують її справу. Такі люди, як Доротея Самійлівна, демонструють те, що наука не стоїть на місці, її потрібно розвивати й передавати свої ідеї та напрацювання для подальших досліджень.

Abstract. The article is devoted to the historiography of Dorothea Samoiloivna Zweibel, the “Grandmother of Donetsk Archaeology” and her contribution to the study of the Stone Age of Donbas. Today, her scientific achievements in the study of this issue are significant for modern researchers.

Keywords: Dorothea Zweibel, Donbas, Donetsk University, archeology, Stone Age, historiography.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Цвейбель Д. С. – історик, археолог, викладач. Донецький Обласний Краєзнавчий музей. 23.06.2020. URL: <https://muzey-dokm.pp.ua/tsvejbel-d-s-istoryk-arheolog-vykladach.html>
2. Косиков В. А. История исследования археологических памятников Донбасса. Донецк: Истоки, 2001. 84 с.
3. К 75-летию со дня рождения Доротеи Самойловны Цвейбель (1917–1990 гг.). *Донецкий археологический сборник*. № 2. Донецк, 1992. С. 5–8.
4. Литвиненко Р. О. Тихон Олександрович Шаповалов: до витоків донецької археології (доброї пам’яті людини і науковця). *Донецький археологічний збірник*. № 15. Донецьк, 2011. С. 201–211.
5. Литвиненко Р. О. Між бронзою і залізом. На 60-річчя Юрія Богдановича Полідовича. *Мистецька стилістика, техніка та змістовність за доби раннього заліза Євразії*. Харків; Котельва, 2023. С. 13–18.
6. Марина Литвиненко про життя на історичному, улюблених викладачів та незабутні практики. *Університетські вісті ДонНУ імені Василя Стуса*. 14.03.2019. URL: <https://news.donnu.edu.ua/2019/03/14/maryna-litvynenko-pro-zhyttya-na-istorychnomu-ulyublenyh-vykladachiv-ta-nezabutni-praktyky/>
7. Цвейбель Д. С. Рассказы о каменном веке. Неизвестное об известном: краеведческие очерки. Донецк: Донбасс, 1978. С. 17.

УДК 930.85:[008:338.42](477)“18/19”

КУЛЬТУРНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ВЕЛИКИХ АГРАРІВ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

А. С. Сауляк, Н. Р. Темірова

Анотація. У сучасному світі милосердя та добрі внески займають значне місце в житті людини. В умовах війни потрібно пам’ятати, наскільки важливо робити пожертвування як для людей, так і для держави загалом. Дуже важливо для народу зберігати свою культурну спадщину, традиції, мову, адже це – невід’ємний складник незалежної держави. Культурна спадщина залишає по собі слід для майбутнього покоління, тому надважливо берегти її. Саме тому одним із напрямів добродійної діяльності великі аграрії України межі ХІХ–ХХ ст. обирали культуру, чому і присвячена розвідка.

Ключові слова: культура, меценатство, великі землевласники.

«Довге» ХІХ століття було насичене кардинальними змінами в організації суспільства під впливом поглиблення розвитку капіталістичних відносин. Серед найбільш очевидних – поширення добродійно-меценатської діяльності, ініційованої заможними верствами населення, серед яких помітне місце посідали великі землевласники, які набували все виразніших ознак підприємців. Разом зі зростанням статків формувалося усвідомлення необхідності спрямування частини прибутку на потреби вразливих верств населення та суспільство загалом, адже вже сформувалося розуміння тісної кореляції підприємницької спроможності й перспективності та рівня добробуту соціуму. Маючи можливості здобувати освіту, мандрувати, знайомитись і ко-